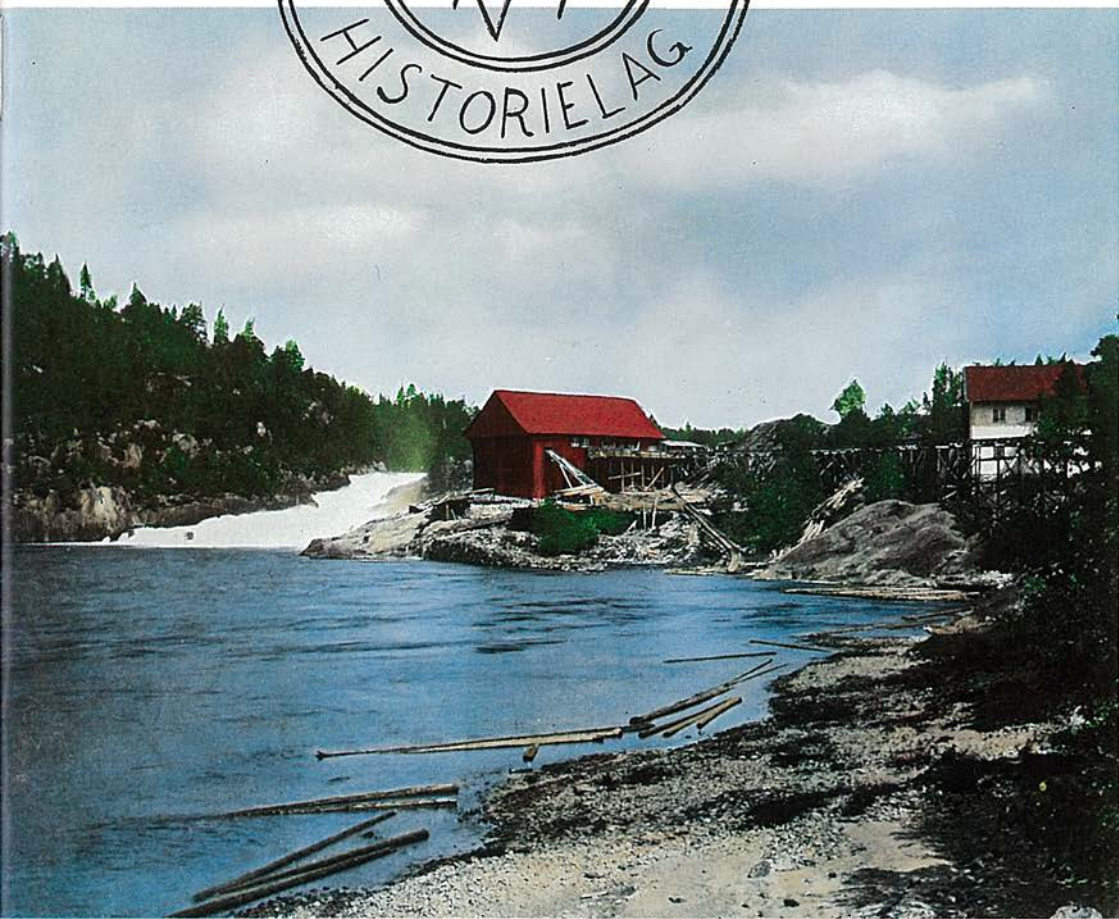

Årsskrift 1984

Nr. 1

Kr. 10,-

Liten nok til å høre på deg – stor nok til å hjelpe deg

Snakk med oss – du skal se det kan lønne seg

**Sparebanken
Agder** **VENNESLA
SPAREBANK**

Årsskrift 1984

Red. Torvald Hellum

Forside:

Vigelands Brug og Vigelandsfossen omkring århundreskiftet. Mølla til høyre og en av sagene midt på bildet.

(Utlånt av Thoralf Bjørnstad.)

Utgitt av
Vennesla Historielag
November 1984

Fædrelandsvennen Trykkeri A/S

VIGELAND METAL REFINERY %

er et raffineringsverk som produserer aluminium med en renhet på 99,99 – 99,999 % Al og er markedsført som "Super Purity aluminium". Råstoffet, som benyttes i produksjonen, er vanlig aluminium med renhet 99,5 – 99,7 % Al.

Produksjonen er for tiden 4.500 tonn pr. år, og bedriften har ca. 100 ansatte. Hele produksjonen går til eksport.

Den høyere aluminium brukes i dag vesentlig i elektroindustrien – og da som bearbeidet til elektrokondensatorer i T.V. og radiomottakere og i telekommunikasjonsanlegg o.s.v. En del av produksjonen brukes også som grunnstoffet i den så moderne bilfargen "Metalic". De relativt store kraftmengder som brukes til en slik produksjon blir levert av søsterselskapet, A/S Vigeland's Brug, som ved den regulering Otra har pr. 1984, har en årsproduksjon på ca. 200 GWh.

Du er i trygge hender hos Stjernebygg

BYGNINGSFIRMA - TLF. (042) 56157 - TYPEHUS
Sentrum - 4700 Vennesla

For Første Gang!

Vennesla Historielag passerer nå sitt første leveår. Vi ønsker å markere dette ved å gi ut et årsskrift, og vi håper at vi er i stand til og at responsen blant våre lesere er så god at vi, av disse årsaker, kan og skal gi ut et årsskrift hvert leveår fremover.

Ønsket om å starte et historielag i bygda har ligget latent i lengre tid. Dette ikke minst fordi man har vært klar over at det historiske arbeid er kommet adskillig lenger i andre deler av vår kommune.

Når man starter et slikt historielag, er det et viktig spørsmål hvorvidt laget skal bli et forum for spesialister som går i «dybden» i det enkelte emne og bringer fram stoff og materiell av større historisk verdi. Eller skal et historielag arbeide mer generelt for å øke den alminnelige historiske interesse i de brede lag og i alle aldersgrupper.

For mitt eget vedkommende legger jeg vesentlig vekt på det siste, ikke minst i en oppstartingsperiode.

På den annen side er det områder der det haster å gå i «dybden».

Jeg tenker her for eksempel på nedtegnelse av gamle stedsnavn, registrering av gamle venneslaord og -uttrykk, ta vare på gamle fotografier m.m. Alt dette er ting som de eldste blant oss i dag kan videreggi, men av naturlige årsaker kan det bli for sent.

Vi diskuterte denne problemstilling på medlemsmøtet den 30. oktober 1984, og det syn fremkom at Historielaget skulle både gå i «dybden» og i «bredden».

Jeg håper at vi har både ressurser og krefter til å gjennomføre dette ønske fra medlemmene.

Vennesla er en opprinnelig jord- og skogbruksbygd, hvor industrien etter hvert overtok og betød alt, men hvor utviklingen i dag, som i samfunnet ellers, tilsier at de tjenesteytende næringer blir mer og mer viktige.

Denne utvikling må også avspeile seg i Historielagets virksomhet.

Arbeidet i det første oppstartingsår har vært ganske variert, men vi har neppe maktet å belyse så meget som vi burde. Dette spørsmål får vi komme tilbake til i selve årsberetningen.

Men for å illustrere bredden i vårt arbeid i 1984, vil jeg her kun peke på kombinasjonen av heievandringar til interessante husmannsplasser, kartlegging av gamle veier, vannkraftens utnyttelse til bestemte formål i jordbruket m.m.

De mange oppgaver ligger der foran oss. La oss håpe at vi makter å løse noen av disse, og la oss ønske Historielaget alt godt i årene som kommer.

Vi er sikre på at utgivelsen av dette årsskriftet er for første gang, vi er like sikre på at det heller ikke er for siste gang.

Egil Lie
formann

Treskegrøftene

Av Olai Eikeland

Nytting av vasskraft er ein viktig og omfattande del av saga vår. Både som grunnlag for og som del av vår samla næringsverksemd – men også reint sosialt og kulturelt.

Dette gjeld for heile vårt vidstrekke land. Det gjeld landsdelen vår og det gjeld bygda vår.

Det er så heilt naturleg at det er slik: Stor nedbørsmengd – store høgdeskildnader i terrenget – dei mange små og store vassdraga våre og dei tallause mindre elvane og bekkedraga tilseier dette. Og når ein så samheld dette med menneskets trong til å etterleve skaparorda om å «legge jorda under seg» – så har ein i korte ordelag heile forklaringa på påstanden om at vasskraftnyttinga er ein viktig del av vår soge.

Når ein talar om dette så er det naturleg at tanken fyrst og fremst fell på dei store kraftverka våre, så som Sira-Kvina, Øvre Otra eller Steinsfossen. Desse skal eg ikkje komme inn på i det heile. Heller ikkje dei mange store og mindre industrielle verksemdar med bakgrunn i desse kraftverka. Dei har fått si store og velfortente soge i skrift og tale, i fortid og nåtid –.

Eg skal heller ikkje kome inn på dei uendeleg mange småverksemdar bare i vår bygd – med direkte tilknytning til vassdraga – oppdemming, fossefall, vasshjul, kvernkallar, sag og mølle –. Dei har vel og, når det gjeld vår bygd, fått si soge fest til papiret grundig nok – eller har dei det – ?

Floting av skogsvirke er eit heilt sjølstendig og særmerkt område som nasjonalt har fått stor plass i litteraturen, både i vers og prosa. Det gjeld og for vår bygd. «Floding» i Venneslafjorden og «støyding» i sidevassdraga ligg ikkje lenger tilbake i tid enn at mange endå kan berette om det. Men kan hende var det her og på tide og skrive ned noko meir?

Men var det så noko meir – **utover** dette – som kunne fortene ein liten plass i vasskraftsoga? Ja, eg understrekar **liten** – men synest altså at det bør vere med.

Eg tenkjer på **treskegrøftene**. Eg veit ikkje om der er andre offisielle namn – men dette dekker ganske godt. Ei grøft **fører** vann og **leider** vann. Og her skulle vannet leides fram til fall og vasshjul så nær uthusa på garden som råd. Vidare så ved hjelp av tau, kjetting eller tråd føre krafta inn på treskelåven der nyoppfinninga – treskemaskinen – hadde avløyst den eldgamle reidskapen – fløyane.

Det var antageleg omkring 1850–60 dei første treskemaskinane kom i handel og bruk i landsdelen og bygda vår. Noke tidlegare kom den til austlandsbygdene. Og det er nok heilt sikkert at dei i fyrstningen var berekna på handkrafta. Men, sjøl om maskinane var effektive, så var det tungt, svært tungt, å henge i sveivene. Eg har lese om ein unggut som sleit hardt med å stå ut tida si med sveiven. Han ville klare det – ei ung jente var og med på treskelåven – og han klarte det og. Men då, «halvt medvite, treiv han riva –».

Og så var det at den **urgamle** og **nye** tanke tok form: Dette kan gjerast lettare – ein bekk, ei grøft, eit fall og eit hjul – og så var det gjort.

Det ser mest ut som det blei eit krav, ein mote. Ein som ville gjere krav på å vere ein skikkeleg bonde som fulgte med måtte skaffe seg desse innretningane. Alternativt, der det var for langt til vann og fall var det hestekraft og hestevandring.

Eg skal så gie ein kort omtale av desse anlegga i gamle Vennesla og startar då lengst i sør på Kvarstein.

Her er det heilt klart at der i alle fall var 2 anlegg. Eit på gnr. 2 bnr. 8 Nygård – med vasshjulet i bekken – ca. 120 meter sør for husa på bruket. Bekken kjem frå Butjønn. Her var både stem og regulering som og blei nytta som kraftkjelde til det gamle teglverket. Fra hjulet var det så line eller ståltråd opp til treskelåven.

Det andre var på gnr. 2 bnr. 1. Her var hjulet plassert ca. 200 meter aust for husa på bruket, med line frå dette fram til uthusa. Vannet kom frå stem på heia ved Bhusane og blei så leida i grøft ca. 300 meter fram til hjulet i den gamle grushola. Synestadbekken blei ført saman med grøfta og gav godt tilskot til vassføringa.

På Moseidjord, gnr. 3, bnr. 1, har det ikkje vore mogleg å finne ut om der har vore treskeanlegg. Men bekken frå Igletjønn – Lågetjønn, som gav kraft til sag på garden, renn like forbi ikkje langt frå uthusa – så mykje tyder på at der har vore det –.

Vigelandsgården. Eg har ikkje funne nokon som kan fortelje direkte om treskemåten her. Men det er all grunn til å tru at fram til 1896 blei ein liten del av den store vasskraftmengda også nytta direkte til treskelåven. Frå 1896 tok bruket krafta frå eige kraftverk – altså mange år før el-krafta var alminneleg på gardane elles. Dette var i I. C. Hawks-haws tid.

Artikkelforfattaren på toppen av gråsteinsmuren i Steinmyrane på Grovane, like ved skytebanen. Dette treskeanlegget blei aldri tatt i bruk.

Dette er Marie og Gunvald ved treskevannhjulet på Ruenes i Vennesla. Bildet er tatt i 1908.

(Utlånt av Marthinus Ruenes.)

Venneslandgardane, gnr. 6, hadde teke i bruk forskjellige treskemåtar. På bruksnr. 37 står enno murane som måtte setjast opp for at vannet kunne få fall frå uttak i Linstømtjønna (Linstøbtjønna) ved Festplassen. Grøfta gjekk fram til og forbi barneskulen og så vidare fram til hjulet – overvanns eller tyngdehjul – som stod bare ca. 10–15 meter sørvest for uthusa på bruket. Muren ved Festplassen bør takast vare på.

På Skjerehauane, bruksnr. 701, var det hestevandring som var kraftkjelda. Herman Jørgensen og Jørgen Almedal fortel at dei som smågutar såg Tønnes Nilsen («Tønnes i hytta») og ein Henriksen som køyrde hesten og stelde med vandrainga der.

På bruksnr. 30 var det og hestevandring.

På bruksnr. 1 var der tidleg bensinmotor i bruk – med mellomaksel og overføring til treskemaskin, kastemaskin og hakkelsmaskin. Oddleif Vennesland meiner at dette var i bruk fra antagelig 1908–09. Mange kom langvegs for å sjå på desse nye greiene.

På gardsnr. 7, bruksnr. 1, Egelandsaa, var grøfteinntaket i bekken frå Grundevannet–Fisketjønn–Rønningsbekken. Grøfta gjekk så over

Klomra og stikkrenne gjennom fylling for Setesdalsbanen – nå Sørlandsbanen, likeså stikkrenne gjennom Postvegen – nåverande privatveg til garden og Grovane Sagbruk – og så ut på jordekanten med fall til Venneslafjorden. Her stod hjulet. Så line ca. 70 meter til treskelåven – uthusa på garden.

På gardsnr. 10 Eikeland var det på bruksnr. 1 sjølve Eikelandsbekken som var kraftkjelde med vasshjul i fossen ved Saga – og line (hampe-tau) over Stolpeekra, ca. 200 meter. Hola i tømmerveggen der lina kom inn på låven er der den dag i dag.

Hans Rønning fortel at han som skulegut stod og såg på denne lina som drog seg frå hjulet i fossen og opp til låven – og undra seg –.

Då garden blei delt i 90-åra, blei der på det nye bruksnr. 6 lagt eige treskeløp med inntak i stemmen ved Eikelandsvannet og grøft med vasshjul ca. 40 meter nedforbi. Grøfta gjekk tvers igjennom nåverande Eikeland Trevare.

På bruksnr. 11, Rønningen, stod vasshjulet i bekken frå Igletjønn ca. 20 meter nord for Rønningsvegen og ca. 70 meter vest for uthusa på bruket. Hans Rønning minnes at då dei kom til Rønninga i 1912 stod hjulet enno i bekken – rett nok nokså forarent.

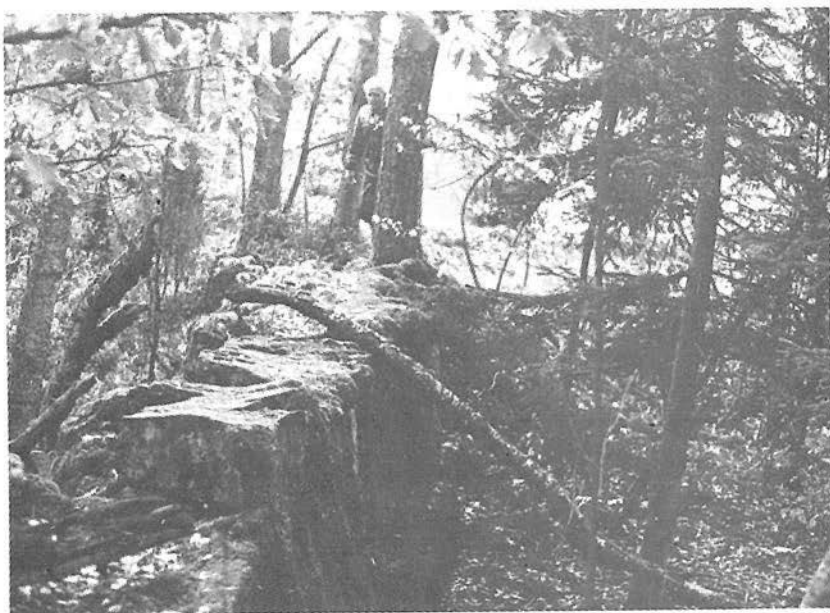
På gardsnr. 12, bruksnr. 2 Verås stod hjulet i bekken 80 meter sør-aust frå uthusa på garden. Fundament og mur – vasshjulet står enno heilt tydeleg. Grøfta går i søraustleg retning ca. 200 meter opp til stem og regulering ved Jørens veg.

I Grovane, gardsnr. 19, bruksnr. 1 blei det planlagt anlegg frå stem – gråsteinsmur i Stemmyrane, like ved skytebanen, ca. 600 meter nordvest for husa på garden. Men anlegget blei aldri fullført. Vannet skulle førast ned til Rogåna – hjulet plasserast ca. 70 meter nordvest for uthusa. Ein mur like sør for dammen som skulle leide vannet rette vegen blei påbegynt – og er synleg i 30–40 meters lengd.

I 30-åra, altså lenge etter at elektrisk kraft var tatt i bruk, synde dåverande eigar, Salve Robstad, til planen og kravde røyr i fyllinga til Sørlandsbanen. Han fekk det – og røyret ligg der den dag i dag.

På Ruenesbruka, gardsnr. 14, var der lange treskegrøfter med inntak i Rogåna. Desse grøftene er endå delvis synlege. På bruksnr. 5 stod hjulet og fundamentet (som endå er klart synlegt) ca. 100 meter søraust for uthusa. Omtrent midtvegs til uthusa ligg endå eit kraftig gråsteinsfundament der hus for utveksling og vidareføring var plassert. Grøfta er, i ca. 300 meters lengde opp til inntak frå Rogåna, delvis fylt igjen av Honnemyrvegen.

På bruksnr. 1 fylgjer grøfta nordkant av den dyrka marka, forbi saga, til sammen 500 meter opp til inntaket i Rogåna. Hjulet med husoverbygg låg ca. 40 meter sør for uthusa. Dette hjulet er der eit godt fotografi av på garden. (sjå side 8).

Olai Eikeland tar eit oversyn over steinsettinga i dammen sørvest for husa på Drivenes, br.nr. 1.

På Honnemyr, Voreland, Skjervedal og Jeppestøl har eg ikkje funne spor etter, eller høyrte tale om desse treskegrøftene. Det låg ikkje så godt til rette der – og dei har så måtte greie seg på anna vis.

På Omdal, gardsnr., 17 bruksnr 4, var treskeanlegget plassert på Rønningen, som ligg heilt vest i garden. Bekkane frå Penestad og Almedal var her ført saman. I eit av stryk, ca. 40–50 meter sør for låven i Rønningen, var så hjulet plassert. Hjulet, som er det einaste eg har funne, ligg vel bevart på låven her i Rønningen.

På gardsnr. 17 bruksnr. 4 blei vannet tatt frå Bjørtjønnbekken (Penestadbekken) med inntak ca. 80 meter nord for våningshusa. Grøfta gjekk like framfor våningshusa og vidare fram til dei gamle uthusa som låg ca. 10–15 meter sør for husa på garden i dag. Her var så vasshjulet plassert like ved låveveggen – med husoverbygg, og grøft tilbake til Bjørtjønnbekken. Dei gamle husa blei reven og nye bygd i 1916.

På Drivenes, gardsnr. 21, bruksnr. 1, gjekk grøfta ca. 200 meter frå Drivenesbekken og fram til dam like sørvest for husa på garden. Denne grøfta er endå synleg, og dammen er endå tydeleg markert med tykke

Olai Eikeland og Endre Moseid peiker på grøfta som på denne staden er murt i gråstein på begge sider av skogsvegen og ført i trerenne over. Vannet blei tatt frå Moseidbekken.

murer og er eit interessant vitnemål om god plan og solid arbeid. Krafta blei overført frå vasshjulet, som stod like ved utløp frå dammen – der vegen til Steinsfossen nå gjeng – i line opp til mellomaksel i fløybygningen og så frå denne tilbake til treskelåven.

På Moseid, gardsnr. 23, bnr. 1, blei krafta tatt i Moseidbekken, der vasshjulet var plassert bare ca. 50 meter vest for uthuset. Jens Lindekleiv fortel at han som smågut var med og treska på låven her – med denne krafta.

På bruksnr. 4 blei og krafta tatt frå Moseidbekken. Men her måtte dei langt opp i bekken, ca. 300 meter, for å få fall i grøfta. Denne grøfta er synleg endå, så å seie heile vegen. Ein må undre seg over arbeidet som er lagt ned her. Dette gjeld m.a. brukara – eller grøftekara som er murt i gråstein på begge sider av den gamle skogsvegen like ved (nåverande lysløype) – for å føre vannet i trerenne over vegen. Frå det store treskehjulet, som var ca. 6 meter i diameter, vart så krafta ført inn på treskelåven. Hjulet var plassert ca. 60 meter vest for uthusa.

Endre fortel at mor hans var redd og skjente då ungane kravla på hjulet og hadde det moro der.

På Heisel, gardsnr. 24, bruksnr. 1, må ein og bare undre seg over storanlegget med treskegrøfta frå Rauarbekken. Den går ca. 700 meter – i trerenne over Grådaren – og vidare som grøft over Ospevollan, trerenne gjennom Ura, grøft gjennom Smoget, stikkrenne gjennom Ravnåsvegen og til slutt via Døbbelen ned til Heiseldgarden. Her stod så eit stort tyngdehjul – så å seie vegg i vegg med uthuset. Olav Ågesen Lindekleiv fortel at gamle Lars Heisel skjente på dei smågutane når dei skorant i trerenne. Det var neimen ikkje det dei var bygd for – –.

På gardsnr. 25, bruksnr. 5, Ravnås, var der hestevandring. Mathilde Ravnås Upsal fortel at ho som jentunge tykte inderleg vondt om hestane då ho så at dei gjekk der i ring – time etter time –.

Dette er som sagt ei kort og summarisk utgreiing av treskegrøftene i gamle Vennesla. Alt har sin bakgrunn i det eg sjøl har sett når eg har vore på synfaring – og kanskje endå viktigare: Det eg har høyrte av gamle vendøler som eg har kome i prat med. Av desse nemner eg: Mathilde Ravnås Upsal, Olav Ågesen Lindekleiv, Herman Jørgensen, Jørgen Almedal, Oddleif Vennesland, Hans Rønning, Olav O. Skisland, Sverre Robstad og Anna Fjermedal.

Når det gjeld det eg sjøl har sett av grøfter, murer og demningar på desse interessante turane, så må eg best gje uttrykk for det med orda: Undring og ærekjensle for dei gamle.

Det har og noke med – og minner oss om det gamle ord: Hedre far din og mor di. . .

VENNESLAS STØRSTE ARBEIDSPASS MED 700 MEDARBEIDERE.

KJØPER AV NÆR 300.000 m³ TØMMER FRA SKOGEIERE PÅ SØRLANDET.

EN INTEGRERT PAPIRFABRIKK SOM FRAMSTILLER CA. 85.000 TONN PAPIR TIL EN VERDI AV CA. 400 MILL. KRONER I EN KONTINUERLIG PROSESS FRA TØMMERSTOKK TIL FERDIG PAPIRARK.

EN LEDENDE NORSK PRODUSENT AV KONTORPAPIR OG TRYKKPAPIR TIL FOR EKSEMPEL BØKER OG TIDSSKRIFTER. VI LEVERER PAPIR TIL TIPPEKUPONGEN SOM DU FYLLER UT OG TIL SELVANGIVELSEN DIN.

EN AV NORDENS 2 STØRSTE PRODUSENTER AV SULFIT EMBALLASJE-PAPIR, FOR BLANT ANNET POSER, FRUKTOMSLAG, BLOMSTERPAPIR OG GAVEPAPIR.

EN AV EUROPAS LEDENDE PRODUSENTER AV TAPETPAPIR FOR VASK-BARE TAPETER, VINYLTAPETER OG PRELIMEDDE TAPETER.

EN BEDRIFT I FRAMGANG. VI ØKTE SALGET I NORGE MED 40 % I FJOR.

HUNSFOS
HUNSFOS FABRIKKER

4700 VENNESLA - TELEFON (042) 55711

Eit gamalt bumerke fra Verås – Historielagets nye emblem

Bunnen av mugga m/bumerket. Vi ser bokstavene H. V. Speilvendes dette, blir det VH = Vennesla Historielag.

(Foto: R. Møsland.)

Då det nystarta Vennesla Historielag var kommet i arbeid blei der nemnt at laget måtte få sitt merke til bruk på brev og omslag.

Eg kom då til å nemne at der på Museet var ein gjenstand med innskåret eit «Bumerke», og meinte det kanskje kunde nyttast.

Her er så grunden for at dette kom til Museet:

Eit søskenbarn av meg, Helga Ravnås, kom ein dag til meg med ein gammal ting ho vilde-eg skulde ha. Det var ei trekanne – eller mugga – vid nere og smalner mot øvre kant med helletut. Den var bygd av einerstav. Eit fint stykke arbeida med Bumerket inngravert i bunnstykket, men årstal er der ikkje. Heimstaden for merke he eg ikkje kjennskap te, men er sikkert gammalt slektseie. Helgas mor og min far var søsken og familien kjennes best fra Eieland i Iveland. Helgas far og mi mor var søsken og nedstammer i rett linje på mannsida fra Torgeir Berntsen og Aase Gasedatter som kom til Torridal på 1500-talet. I ei av dei slektsgreiner vil det vere tenkeleg at dette merket hører heime.

Maleren Thoralf Bjørnstad som he stor interesse i historisk arbeid tok seg på – ut frå det materiell som forelå – å forme eit merke til bruk for Vennesla Historielag. Det er dette som nå presenteres her.

Kvarstein, den 8. nov. 1984

Olav O. Skisland

Mugga som ble gitt til Bygdemuseet av Olav Skisland. I bunnen av denne finner vi bumerket.

(Foto: R. Mosland.)

«Fjellmannsvegen»

Av Arnfinn Sagedal

Riksveg 405 gjennom Vennesla har i hovedtrekk gjennomgått en utvikling i 4 hovedtrinn, hvorav det siste trinnet har vært gjenstand for en rekke utbedringer som har ført fram til den standard som vegen har i dag.

Første trinnet

er den ridevegen som kaltes **Fjellmannsvegen**. Den har sitt utpring ytterst i bygda, ved Saga.

Saga var fra 1500 tallet et sentralt sted i bygda, med sagbruk plassert langs Sagebekken, ferjesteder og losji og vertshus. Det første ferjestedet lå på br.nr. 1, like syd for Sagebekken. Det ferjestedet som kom senere og som ble det siste, hadde overfarten hvor den gamle Kvarstein broen lå.

Fjellmannsvegen hadde imidlertid sitt utgangspunkt ved det første ferjestedet. Den ble lagt over bekken med en bro eller en klopp, passerte overnattingsstedet «Kummeren», hvoretter den slynget seg svakt på skrå i en stigning oppover de nåværende dyrkede jorder på Saga. Passerte bruket «Lilleli», med en bratt oppstigning øst for nåværende bruk til Nils Kolbu til husmannsplassen «Sagereet». Det er dette høyledraget som danner overgangen mellom Saga og Sagedalen.

Det er imidlertid usikkert hvor vegen slynget seg ned den bratte skråningen til det første bruket i Sagedalen, br.nr. 11. Spor etter vegen finnes dog ennå i de vestlige skråningene av Orvin Sagedals eiendom. Ved Arnold Larsons eiendom er sporene mer tydelige, og da særlig ved oppstigningen til nåværende vegtrasé til Orvin Sagedals eiendom, like før broen over Bukjønnbekken. Fjellmannsvegen fulgte videre den vegen som nå kalles for «Gamleveg», forbi «Hestehola» ved Bjørgulv Moslands eiendom, bak Nygaard (Olav Moslands eiendom) og fram til Tjonedalsbekken med bro over denne. Den skar seg videre rett over nåværende

Fra før 1900. Vi ser veitraseen forbi Åbel, Holehaugen og et stykke opp «Springskleiv» (Åskleiva). I bakgrunnen Nøddingsagene.

(Utlånt av Thoralf Bjørnstad.)

riksveg 405 og mellom vånings- og uthus på Kvarstein Gartneri. Den gamle Fjellmannsvegen eksisterer enda utenfor gartneriet og brukes fortsatt som veg. Den slynger seg over br.nr. 3, forbi Reidar Bronebakks hus, og mellom husene til br.nr. 1, Olaf Fossheim og br.nr. 10, Ivar Bronebakk, videre gjennom Sagbrukstomta og skjærer på ny tvers over riksveg 405. Denne gamle vegen har ennå den samme traseen inntil den har passert Bukleiva og Kari og Olaus Aas' eiendommer.

Inntil i 1920–30 åra lå det en grusmo, kalt «Banemoen» mellom disse to bygningene og nåværende gårdsbruk «Lia». Den var betydelig høyere enn nåværende terreng, men oppå denne gikk «Fjellmannsvegen». I den nevnte tidsperiode ble denne vegen imidlertid fjernet som grustak. Vegen slynget seg videre like nord for Otto Bronebakks eiendom og fortsatte nordover langs nåværende jernbanetrasé, forbi Fennebakken og det første skolehuset på Kvarstein, som lå mellom huset «Nabben» (som ble fjernet ved senere vegutvidelser) og huset «Krigen», hvor søskenparet Margit og Olav Hannevig nå bor. Den slynget seg videre ned skråningen nord for «Nabben» ved «Kuleberget» og ned til Ytre Åbel, og med bro over «Studskjønnbekken» og videre nordover, trolig

øverst i skråningen ved «Holehaugen» og forbi Moseidjord, og bort til den bratte stigningen opp til bruket Aas, den såkalte «Springkleiv».

Trinn 2

i utbyggingen av vegen gjennom Vennesla skjedde, så vidt en kan se, i løpet av 1830-åra, og har sitt utspring ved det øverste ferjestedet (hvor den gamle Kvarstein broen lå).

I fjellet like nord for nåværende Kvarstein bro, der hvor bussholdeplassen er, men betydelig lavere i terrenget, ned mot elva, ble det sprengt ut for veg. Den slynget seg videre mot nord, tett inn til Oksåsen og den bratte skråningen til bruk nr. 11, Sagedalen, forbi Elias Nygaard og Thorleif Sagedals eiendommer, opp den gamle traseen, som fortsatt brukes som gårdsveg, mot Bjørgulv Moslands eiendom. Fortsatte så Fjellmannsvegen fram til nåværende riksveg 405. Denne siste strekningen fra Elias Nygaard og hit er fortsatt kalt for «Gamleveg».

Videre ble vegen lagt i hovedtrekk hvor nåværende riksveg 405 ligger, og fram til oppkjørselen for broen over jernbanen, den såkalte «Lyngebroen».

Herfra og til «Springkleiv» har den i det vesentlige fulgt Fjellmannsvegen.

Som et kuriosium, fortelles det, at når de første maskinene til den nye papirfabrikk på Hunsøya skulle fraktes fra Ferjestedet på Kvarstein, så måtte det spennes 20 hester foran kjøredoningen.

Trinn 3

I løpet av 1860-åra ble vegen gjennom Mosby og Vennesla planlagt, og da med bro over elva ved Ferjestedet – Mosby–Kvarstein.

I løpet av årene 1879–86 ble vegen bygget, mens Kvarstein bro først ble åpnet i året 1889.

Vegen fulgte traseen fram til Elias Nygaards eiendom. I dalbunnen, vest for dette huset, lå Kvarstein Teglverk. Her ble vegen lagt i en meget krapp kurve, rett vest, helt fram til nåværende eiendom til Oliver Skjærli. Her skar den igjen i en skarp vinkel rett mot nord. Veggen ligger fortsatt åpen i dagen her. Videre ble den ført framover mot nord, der hvor Gerhard Iversens hus nå ligger.

Den lå i en dalsøkke, med den høye Nygaardsmoen på begge sider, den såkalte «Nygaardsrabane». Disse høydedragene ble imidlertid siden fjernet som sandtak på begge sider av vegen. Veggen gjennom Kvarstein og fram til Moseidjord ble så i hovedtrekk anlagt på traseen fra 1830-åra, bortsett fra at broen over jernbanen, «Lyngebroen» er nybygd, 3 ganger.

Trinn 4

I tilknytning til byggingen av den nye Kvarstein bro, ved ferjested over til Mosby, ble vegen i 1966 totalt omlagt fra Olav Ravnaas hus og Slettedals Møbelforretning og i sydlig retning. Hele dalen hvor Tegleverket i sin tid lå, ble utfylt, slik at vegen fikk en rett linje fra møbelforretningen, over den nye broen og fram til jernbaneundergangen ved Mosby.

Vegen gjennom Kvarstein og fram til Moseidjord fikk også en betydelig utvidelse, og husene både ved Nabben og Kuleberget ble revet, for derved å få rettet ut den verste svingen i øvre del av Kvarstein bygda.

Hjuring i gamledager

Det å gjete kuer, stuter, sauer og hester er sikkert meget gammelt og skriver seg vel fra den første faste bosettingen i landet.

Årsaken var at en måtte nytte ut det gode beitet skogen gav. Ellers sparte det på foret som de avlet hjemme på gården. Det var jo slik at det gjaldt å ha så mange dyr som mulig på båsen. Jo flere dyr, jo større bonde var en. Derfor hjalp det godt på sparingen av høyet når en kunne sende dyrene på heia fra våren og til sent på høsten.

Vi har fått tak i to gjetere fra Vennesla, nemlig Trygve Viksnes og Karl Lundevold. Disse har sitt å berette om hjuring for ca. 60–70 år tilbake i Vennesla, og fram til omkring 1930, og hvorledes den artet seg. Vi lar dem fortelle:

«De fleste var ca. 6 år da de begynte å gjete, og de var stolte da de kunne starte opp om våren, 2. pinsedag.

De måtte tidlig ut om morgenen, klokka sju. Da ble det skjørt (gjort reint) og bøsset (strødd sagspon) i fjøset, før melkingen tok til.

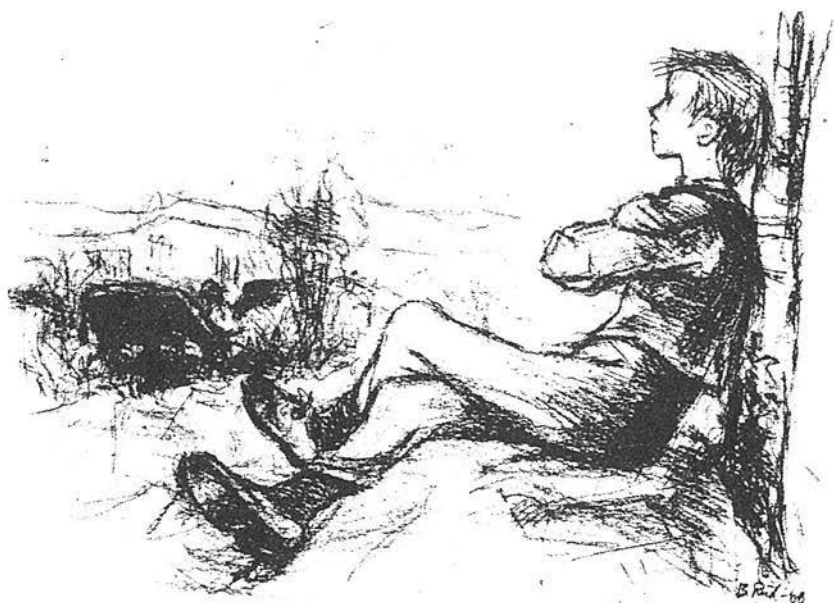
Nista de hadde med seg, bestod som regel av grovbrød med gome på, og ei halv flaske melk.

For å komme fram til gjeterplassene, samlet de først alle kuene, slo følge et stykke oppover og deretter delte de seg og gikk til hver sine plasser. Det var ikke noe fast antall gjetere, for det kom an på hvor mange kyr en hadde. Men som oftest var der flere lag som gjette omkring på de forskjellige plassene.

Det var stort sett rolig i arbeidet, men hvis kyrne tok ut, kunne det bli svært travelt. Men kyrne hadde stor respekt for hjuringen, og kom med en gang navnet ble ropt opp.

Arbeidet bestod av å holde kyrne samlet, og passe på at de hadde nok mat, og vokte dem for rovdyr.

De kyrne som ble mest brukt til gjetingen, var Telemarkskua og Lyngdalskua. Det var noen fine kyr, som var flinke til å ta seg fram i heia.

Kyrne hadde fine navn. Her er noen av de mest brukte: Stjerna, Dokka, Kransli, Branndokka, Brannsli, Lilja, Velkom og Lyngebo. Hvis kuene gikk rolig og beitet, fant gjeterne alltid på noe de kunne fordrive tiden med. For eksempel: fange fisk i bekker og slippe de ut i vannene der de gjette. De lagte også krukker av never og plukket bær i, og båter av bark som de kappseilte med. Det med å spikke fløyter og staver var veldig populært.

Men det var ikke alltid like moro. Det kunne hende mange triste ting; kuene kunne forsvinne, og da ble de som regel funnet igjen døde. Det var ikke særlig morsomt i tordenvær heller. Det kunne slå ned i trær, som brant helt ned i jorden. Det ble da et så stort trykk at ikke kyrne greide å holde seg på beina. De kunne da falle, eller bli helt ville.

Noen kuer kunne være sinte, men aldri mot hjuringen. De kunne bli sinte på fremmede og andre dyr.

Om våren når kuene ble sloppet ut, var det alltid spennende å se på når kuene skulle velge ut sjefen for flokken. Det ble alltid gjort ved hjelp av stanging.

I hver kuflokk er der alltid en eller flere bjellekyr, men bare en av de bestemmer. Å være bjelleku, vil si at den kua bestemmer og fører hele flokken.

Kuene likte seg i skogen i gjetertiden, for da var der mange friske lønnetrær og mye grass, som der ikke var nok av hjemme på gården.

Når de var ute og gjette fra morgen til kveld måtte de ha plasser hvor de kunne hvile. De plassene kalles ei stø. Der slappet gjeterne av, mens kuene hjørta (tygget drøv). Det måtte være en plass med vann, så kuene kunne få noe å drikke og kjøle seg ned på. Når potetene skulle opp om høsten, pleide gjetinga å slutte. De tjente omkring 25 kroner kyra over sommeren, men da måtte de holde skogen selv. Pengene regnet aldri gjeteren som sine egne, for i de tider var det smått med mat og penger, så de gikk til mor hjemme. Til gjengjeld fikk de en bytur, og nye klær.

Tida går så fort. Det er alt over femti år siden bølingene ble ført langs veien gjennom bygda og inn på beite i skogen. En hører ikke lenger roping og skjenning på kuer som ikke vil gå greit.

I dag ville det nok ikke ha gått om 30–40 kuer skulle føres gjennom bygda. Vanskelig ville det kanskje også vært å skaffe ungdommer som kunne ta seg av slik en bøling.

Men det var ei gild tid, og mange gilde minner knytter seg til somrene på skogen med kuer, mygg og klegg.

Og aldri smakte nistematen bedre enn der.

Forfattet av:

Britt Amundsen, Siv og Jorunn Grosås

Klasse 9B

Vennesla Ungdomsskole

Kvarstein Tegleverks interessentskab

Av Arnfinn Sagedal

Det finnes ennå en god del gjenlevende mennesker i Vennesla som husker murene etter Tegleverket på Kvarstein.

Det lå på g.nr. 2, br.nr. 9 – Saadelien – og som i dag eies av Elias Nygaard. Nærmere bestemt på tomten i dalbunnen vest for Nygaards hus, der hvor traseen til riksveg 405 nå ligger, syd for Oliver Skjærliens eiendom på Kvarstein.

Initiativet til byggingen av dette Tegleverket, ble tatt av et Interessentskab, på minimum 3 kristiansandere. Jeg kjenner imidlertid bare navnet på ham som var primus motor og leder av verket, byggmester Morten T. Mortensen (bestefar til nålevende banevokter Morten Mortensen i Vennesla).

Grunnen til at verket ble plassert nettopp på dette stedet, var jo at råstoffet – leire – var det dominerende jordsmonnet på hele ytre Kvarstein. Tilgang på vann kunne dessuten tilføres fra en tjønn – Bu-tjønn – som ligger et kort stykke inn på heia øst for Sagedal bruket.

Morten T. Mortensen stod for erhvervelsen av tomteeiendommen, og var dessuten drivkraften bak reisingen av verket.

Han fikk kjøpt parseller fra to ulike grunneiere for tils. kr. 1.600,–, og disse to parsellene ble tinglyst under ett og fikk betegnelsen br.nr. 9 – Saadelien. De to selgende grunneiere var: Haaver Steffensen, Nygaard, (nåværende Moslands eiendom) og Knud Jørgensen br.nr. 12 (nåværende Olav Moens eiendom).

Tinglysing av disse to kjøpene er datert 23. juli 1881. Firma registrering var ikke innført så tidlig som på dette tidspunkt, men det er likevel et faktum at det er selskapet Kvarstein Tegleverks Interessentskab som står som kjøper av grunnarealene.

Driften ved verket var kun i gang i løpet av sommerhalvåret, og det var i denne tiden beskjeftiget om lag 12–14 mann.

Der var to leirmøller ved verket, en for takstein og en for murstein.

Fra teglverket på Kvarstein. Vi er ikke sikker på når bildet er tatt, men det er like etter århundreskiftet, muligens i 1908.

Gustav Sagedal, mannen med pipa lengst til høyre, drev verket. I samme rekke ved siden av ham står fra høyre: Thorvald Prestø, Jens Sagedal, Fridtjof Sagen, Hoskuld Hoskuldson, Adolf M. Sagen, Jens Nilsen Dalane og Jakob Myrvold. – Foran fra v.: Alfred Dalin, Gustav Loland og Sigurd Dalane. – Foran på trillebåra sitter Ola Sagedal, Ingrid Sagedal og Dania Sagedal. – I skuret bak personene kan en se murstein nederst og takstein øverst ligge til lufttørring før brenningen.

Takstein mølla ble drevet med vannkraft fra Butjønn, mens mursteinsmølla ble drevet med hest – såkalt hestevandring. D.v.s. at en hest gikk i en stadig vandring for å trekke møllehjulet.

Det kunne imidlertid hende at det ble slutt på vannet i tjønna, og da ble begge møllene drevet med hestevandring.

Arbeidsprosessen begynte med at leira måtte først brytes løs fra bakken. Den var hard som flint, og med den tids redskaper, var det jo et forferdelig slit å få den løs.

Leira ble først lagt i binger og påfylt vann. Der stod den i bløt til den ble lempet i mølla og malt sammen med vann til en deig. Det ble brukt en bue med ståltråd til å kappe deigen i passe stykker. Derpå

ble den lagt på et bord og eltet som et brød, til å begynne med, hvorpå det ble brukt kjevle til å flate ut deigen i passelig tykkelse. Til sist ble mursteinen skåret i den riktige størrelsesorden med en trekniv.

Takstein ble kjevlet ut i former, som også var støpt av leire. Etter formingen ble steinen lagt til lufttørring. Det var gjerne unggutter som sprang med formene og satte dem i tørkehylene, som var ti i høyden.

Når taksteinen var såpass lufttørket at de kunne flyttes, ble de tatt ut av formene og lagt på et loft over ovnene, og senere ble de trukket på trillebærer og stablet i ovnen.

En brennovn rommet flere tusen stein. Den kunne være om lag 7–8 m lang og temmelig bred. Det kunne stables 25 lag med murstein i høyden og oppå der igjen 6 lag med takstein.

Steinene ble lagt i kryss, slik at varmen kunne komme godt til, og det var et lite skille mellom hver stabel.

På toppen var ovnen tekket med murstein og steinheller, og oppå der igjen var det jord og torv, slik at ovnen skulle bli så tett som mulig. Det var bare noen få luftehuller i taket for sirkulasjonens skyld, og for at vanddampen skulle slippe ut.

Brenningen tok vel en uke, og da måtte det brennes dag og natt. Det var praktisk talt bare huneved som det ble fyrte med, og en anslår det til, at det gikk med om lag 110 mål kun til en brenning. Selve ovnen lå under gulvet der steinen var stablet, og det var åpning i begge ender, slik at en kunne klare å kaste veden innover til midten av ovnen. Huna brandt jo fort og godt, så det måtte stadig fylles på.

Prisen på huneveden hadde også den anseelige verdi av 2 1/2 kroner målet.

Lønningen ved verket stod da også i noenlunde samme forhold: Det ble f. eks. betalt 25 øre for å stryke 100 murstein og 60 øre for 100 takstein. Ved 10 timers dag var det mulig å stryke mellom 700 og 800 murstein, og da tjene mellom 1,75 og 2 kroner dagen.

Teglverket fikk ikke en lengere levetid enn ca. 20–25 år. Det var nok flere grunner til at det ikke hadde livets rett.

For det første inneholdt leira på Kvarstein en syre, som etterhånden tæret på selve steinen, slik at den faktisk smuldret opp.

Dette forhold kom særlig tydelig til syne på fabrikkbygningen ved Høie Fabrikker som var bygget av stein fra Kvarstein.

Teglverket på Skråstad var dessuten kjendt for å levere en betydelig bedre kvalitetsstein, og dermed ble man liggende etter i konkurransen.

En annen viktig faktor til at lønnsomheten sank, var den markante stigning på hunevedprisen som fant sted.

Et alvorlig økonomisk slag fikk firmaet også ved storflommen i 1892, da over 100 mål ved gikk tapt på elva.

I 1897 overdrog Interessentskabet hele verket for kr. 2.400,- til han

som stod for ledelsen, byggmester Morten T. Mortensen. Verket fortsatte enda noen år med Mortensen som eiere, men i 1909 var det definitivt slutt. Da ble eiendommen med resten av bygningene, solgt på auksjon til brukeren av Nygaard (Moslands eiendom), Ole O. Nygaard (far til Elias Nygaard) for kr. 6.200,-.

VENNESLA MØBLER A/S

Telefon 55 514 — Vennesla

*KLÆR TIL RIKTIG PRIS
FOR HELE FAMILIEN*

GRASLIA

Cibus

VENNESLAHUS

VENNESLA BYGNINGSHÅNDVERKERE A/S

Sentrum, 4700 Vennesla - Telefon (42) 55 333

Bor du i Vennesla skal du ringe/sende kupongen til: Venneslahus, Vennesla Bygningshåndverkere A/S, Sentrum, 4700 Vennesla.

Jeg vil gjerne ha tilsendt huskatalog.

Jeg kunne tenke meg å se på et ferdig oppsatt Venneslahus.

Jeg ønsker å få tilsendt en oversikt over ledige tomter.

Navn:

Adresse: Tlf.:

Postnr./sted:

**Dagligvare
butikken
med bygdas
laveste priser!**

Vennesla Sentrum

Telefon 55 720 - 55 605

Norges eneste kassettverksted holder til i
Vennesla!

Nyhet:
Audio- og videokassetter en gros

**Kun kr. 15 pr. reparasjon –
uansett feil**

KASSETTSERVICE

BRANDÅSEN 4 – 4700 VENNESLA – TLF. (042) 55 828

Bind 1 av
Bygdeboka for Vennesla
Gard, plass og ætt

er til salgs hos
Kommunekassereren
i Vennesla

Pris kr. 230,-

Bestilling pr. tlf. 042/55 211, l. 162.

Robstad
Gull & Sølv

Butikkhuset, 4700 Vennesla. Telefon 042/55971

Hos oss får du alt på et sted

Videoutleie/videospillere

Kommisjonær for

NORSK TIPPING S

Åpent hver dag til kl. 22.00

Vennesla
Kiosk og
gatekjøkken

Tlf. 042/56 555
Butikkhuset

Smørbrød, snitter, koldtbord og
middag, leveres hele uken til
alle anledninger. Vi leier også ut
duker. Priser etter avtale.

Husk konfirmasjonene.

DAHL'S
hjemmeservering

Innehaver Reidar Dahl
Telefon 56 555 og 55 337

HISTORIEN

om Vennesla er også
historien om

AGDERBANKEN

- Nærbanken for alle venndøler
- Banken med den gode personlige service
- Banken med de gode tilbudene
- Banken for bygdefolket

Her finner du oss:

AGDERBANKEN

4700 Vennesla, tlf. 042/55 555

Vennlig hilsen

E. Riisbakk
banksjef

**Har du hørt om vårt
SMS-tilbud?**